

TNTL

TON VAN STRIEN

De schatkist

Lambert Bidloo's *Panpoëticon Batavûm**

Abstract – This article discusses the extensive poem published in 1720 by the Amsterdam apothecary Lambert Bidloo (1638-1724) about the collection of portraits of Dutch poets started by Arnoud van Halen (1673-1732): the *Panpoëticon Batavûm*. It is argued that Bidloo's poem is more than just a lengthy 'paeon to Dutch poetry', as is stated in the most recent Dutch literary history of the eighteenth century (Leemans & Johannes 2013, p. 111). Bidloo is a dedicated but critical reader of old and new Dutch poetry and he also has definite ideas about the direction in which it should develop. In doing so, he shows himself not only a devotee to Vondel and the great Dutch tradition, but also a typical *ancien*, convinced that serious poetry can be written only on the basis of classical models.

1 Inleiding: een bekende onbekende

'k heb, zints ik dit werk begon, in weynig maanden meer nederduytsche *Poësy* gelezen, als in myn geheele leeftyd te voore, en zie daar in, hoe men in dit zoo gehekeld en veragt *Treur-spel*, schoppende op de barsche, snarrende, en snorkende spreekwyzen, anderen, die het niet minder doen, hemel-hoog verheft, en onder veelen eene zoodanig, dat *Pindarus*, by den zelve vergeleken, een zeer armgeestig, en lam *Digitertje* moet zyn geweest [...]

Dit schrijft de hoogbejaarde Amsterdamse apotheker en publicist Lambert Bidloo (1638-1724) in een voetnoot bij zijn *Panpoëticon Batavûm* (1720), een lof- en leerdicht over de dichters van Nederland door de eeuwen heen. Aan de orde is het destijds onder intellectuelen vrij algemeen verachte, maar nog geregeld opgevoerde en herdrukte spektakelstuk *Aran en Titus* uit 1641 van Jan Vos (1612-1667). Bidloo ziet er nog wel iets goeds in en heeft in elk geval geen geduld met het merendeel van Vos' criticasters. Daarover straks meer. Het is de moeite waard om even stil te staan bij wat Bidloo over zichzelf zegt: ik heb, sinds ik aan dit werk begonnen ben, meer Nederlandse gedichten gelezen dan in mijn hele leven ervoor bij elkaar. Zijn voornaamste interesse buiten zijn eigenlijke beroep had altijd de klassieke literatuur en wat hij noemt de 'aloudheidkunde' gegolden. Maar eenmaal ondergedompeld in de oudere en nieuwere Nederlandse poëzie raakte hij overtuigd dat daar van alles te vinden was wat in die traditie met ere genoemd kon worden. En dat het ook nodig was dat te doen, niet alleen omwille van de eer van het vaderland, maar ook om het belang van die traditie zelf.

Het *Panpoëticon* wordt in studies over de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving geregeld aangehaald, maar heeft er een slechte pers. 'Litterair waardeloos' en

* Met veel dank aan Lieke van Deinsen en de anonieme reviewers van dit tijdschrift voor hun waardevolle opmerkingen, aanvullingen en doorhalingen.

1 *Panpoëticon Batavûm*, veertiende boek, p. 223 noot (voortaan: *PPB* 14, 223n). De bron is de versie in de dbnl. De cursiveringen in de aanhalingen zijn conform het origineel.

‘doodvervelende rijmelarij’ zijn al oudere oordelen;² ‘[...] en het valt niet te ontkennen dat het gedicht soms tekenen vertoont van het ongeremde gebabbel van een oude heer’, schrijft Schenkeveld-van der Dussen in 1990.³ Dat spreek ik allemaal niet tegen; het betoog is bovendien vaak lastig te volgen, niet alleen vanwege de uitweidingen, maar ook omdat veel zinnen eenvoudig niet (lijken te) lopen.⁴ Een en ander heeft er wellicht toe geleid dat het gedicht nog nooit in zijn geheel bestudeerd is. Maar het is, zoals Schenkeveld ook al aangeeft, een interessante tekst en Bidloo heeft veel meer te bieden dan ‘een honderden pagina’s lange lofzang op het Nederlandse dichterschap’, zoals het in de jongste Nederlandse literatuurgeschiedenis heet.⁵ Hij wijst de rijkdommen van de Nederlandse poëzie in verleden en heden aan, maar gaat ook uitvoerig in op de vraag in welke richting ze zich verder zou moeten ontwikkelen. En in welke richting niet.

Daarmee begaf hij zich op gevaarlijk terrein en dat moet hij ook wel beseft hebben. De toekomst van de Nederlandse poëzie was nog recent het onderwerp geweest van een heftige pennenstrijd, de ‘Poëtenoorlog’ (ca. 1713-1716). Bidloo vermijdt elke directe verwijzing naar dat debat, dat feitelijk ontaard was in een oefening pesten-op-rijm naar aanleiding van de vraag ‘Vondel of Frankrijk’ (als het daar nog over ging).⁶ Hij stelt een principiële vraag: wat maakt iemand tot een belangrijk dichter? En zijn antwoord is: alleen wie zich, met Vondel en de andere groten van de afgelopen eeuw, laat inspireren door de klassieken, zal ooit een werk van blijvende waarde kunnen schrijven. Dat is zijn voornaamste boodschap.

In deze bijdrage probeer ik een indruk te geven van de inhoud en strekking van dit mogelijk wat onderschatte gedicht. Voor het onderzoek heb ik in eerste instantie gebruikgemaakt van de tekst van het *Panpoëticon Batavûm* (1720) op de dbnl, die ook de mogelijkheid geeft foto’s van de originele bladzijden te bekijken.⁷ Het boek bevat een kort voorwerk met een titelprent plus uitleg door Jan Goeree (1670-1731), een ‘Voorberigt’ van de schrijver, en één lofdicht, een sonnet van Pieter Langendijk (1683-1756). Dan volgt de hoofdtekst, verdeeld in achtien ‘boeken’, geschreven in gepaard rijmende alexandrijnen, aangevuld en toegelicht door talrijke en soms zeer uitvoerige voetnoten in proza. In totaal gaat het om een kleine driehonderd bladzijden kwarto, inclusief een personen- en zakenregister. Een beknopt geannoteerde samenvatting van het geheel, gemaakt door

2 Respectievelijk in het *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* 4, 147 (1918) en in Gerard Brom, *Geschiedschrijvers van onze letterkunde* (1944), aangehaald in Schenkeveld-van der Dussen 1990: 15.

3 Schenkeveld-van der Dussen 1990: 15.

4 Zoals moge blijken uit diverse citaten in deze publicatie.

5 Leemans & Johannes 2013: 111.

6 Van Strien 2003; Leemans & Johannes 2013: 115-116.

7 De volledige titel staat niet helemaal correct in de dbnl. Hij luidt: *Panpoëticon Batavûm, kabinet, waar in de afbeeldingen van voormaame Nederlandsche dichteren, verzameld, en konstig geschilderd door Arnoud van Halen, en onder uytbreyding, en aanmerkingen, over de Hollandsche Rym-konst, geopend, door Lamb. Bidloo*. Amsterdam, Andries van Damme, 1720. Ik zag ook de exx. van de KB (1752 C6 / kw 141 C 18 en van de UVU (XN 00276); ze vertonen geen bijzonderheden. Een kleinigheid, maar om verwarring te voorkomen: in zijn editie van Bredero’s *Spaanschen Brabander* spreekt Stutterheim (1974: 108) over een boek van Bidloo met de titel *Uytbreiding en Aenmerkingen over de Hollandsche Rymkunst*. Dit is overgenomen op de internetsite ‘dichter op het scherm’ van de KB (‘In 1720 verscheen [Bidloo’s] *Uytbreiding en Aenmerkingen* [enz.] als aanvulling op het *Panpoëticon Batavûm* van Arnoud van Halen’). Dat is een misverstand: het *Panpoëticon* omvat de ‘uytbreyding en aanmerkingen’.

Lieke van Deinsen en mijzelf, wordt geplaatst op de website van dit tijdschrift.⁸ In de volgende hoofdstukken bespreek ik na een korte introductie van de dichter en zijn onderwerp eerst Bidloo's poëzie-opvattingen en zijn canon van Nederlandse dichters, om vervolgens een indruk te geven van de dichtlessen die hij, speciaal met het oog op jongeren, aan die beschouwingen verbindt. Tenslotte ga ik in op zijn positie in de literaire debatten van zijn tijd.

2 Het 'Panpoëticon Batavum' en zijn dichter

'Panpoëticon Batavum' was de naam voor een houten sierkabinet, getimmerd in opdracht van Bidloo's welgestelde plaatsgenoot Arnoud van Halen (1673-1732). Deze dilettant-schilder en (volgens Bidloo) begaafd dichter-improvisator⁹ verzamelde portretten van Nederlandse dichters en geleerden, om ze over te schilderen op metalen plaatjes van gelijk formaat, die hij in die kast bewaarde.¹⁰ De naam is mogelijk afgeleid van Bidloo's gedicht en niet andersom,¹¹ maar de verzameling zelf trok wel de meeste aandacht. 'Het Pan' zoals het in de wandeling is gaan heten, werd een begrip en ook na Van Halens overlijden werden er gedurende de achttiende eeuw portretten aan toegevoegd. Opname zal een soort literaire onderscheiding zijn geworden, al lag de lat misschien niet erg hoog.¹² In 1772 kwam de verzameling in het bezit van het Leidse dichtgenootschap 'Kunst wordt door arbeid verkregen', dat in 1773 een gedenkboek uitgaf met een overzicht van alle destijds beschikbare portretten, met de namen van de kunstenaars, en de teksten van de lofdichten en bijschriften die er in de loop der jaren op gemaakt waren. Bidloo's gedicht wordt hier een enkele maal, maar weinig prominent, genoemd; een gedicht op een van zijn eigen portretten ontbreekt.¹³

Het kabinet is onder meer afgebeeld op de titelplaat van Bidloo's gedicht uit 1720 en op twee prenten (uit 1774 en 1780) van de vergaderzaal van het Leidse genootschap.¹⁴ In 1807 raakte het zwaar beschadigd bij de Leidse kruitramp. De

8 http://www.tntl.nl/addenda/Add_VanStrien_2014_130_3.pdf

9 *PPB* 1, 6 ('De *Digt-konst* schonk aan hem het *rymen* voor de vuyst'). Twee gedichten van Van Halen zijn opgenomen in een convoluut op de KB (1307 E 22, nr 10 en 17): een 'dank-offer' aan Bidloo voor het *Panpoëticon* en een gedicht bij diens begrafenis. Het laatste staat ook in de bundel *Lyk-dichten* (1724).

10 Over het kabinet en de verzameling zie Van Thiel 1978, met oudere literatuur, Moerman 1993 en Leemans & Johannes 2013: 111-112, 125-127.

11 *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* 6, 684-685 (1924). In het hiervoor genoemde lijkdicht zegt Van Halen dat de naam 'Panpoëticon' door Bidloo bedacht was.

12 Leemans & Johannes 2013: 125-126.

13 *Arnoud van Halen's Pan Poëticon Batavum verheerlijkt door lofdichten en bijschriften* [...] *nu eerst in 't ligt gebracht door het Genootschap onder de spreuk: Kunst wordt door arbeid verkreegen*. Leiden 1773. Volgens de opgave op p. x-xvii bevonden zich twee door Van Halen geschilderde portretten van Bidloo in de collectie, 'in onderscheiden Levensstanden'. Zijn werk heet 'naar eisch' (23) en 'net [en] cierlijk' (30); hijzelf (98) 'de vader Bidloo', vereerder van 'Van Halens vlyt'.

14 Moerman 1993, zie ook het kleurenkatern 1, nrs. 3 en 4, in Leemans & Johannes 2013. Het kabinet is ook te zien op een portretgravure door A. van Halen met een vierregelig bijschrift door Ludolf Smids (Bidloo houdt in de linkerhand een vel papier met een tekening van het kabinet); zie o.a. <http://data.onb.ac.at/rec/baa7714015>. Enigszins vaag staat het ook afgebeeld op de titelprent van de bundel uit 1773 (zie noot 13).

meeste schilderijtjes schijnen de klap te hebben overleefd; ruim 80 zijn er tegenwoordig in het bezit van het Rijksmuseum.¹⁵

Lambert Bidloo hoorde net als Van Halen tot de Amsterdamse doopsgezinde gemeente.¹⁶ Of er een nadere connectie tussen die twee bestond weet ik niet, maar we kunnen ons indenken dat Bidloo, groot liefhebber van de schone letteren, de verzameling van zijn plaats- en geloofsgenoot graag is komen bekijken. Vrij recent had hij zelf nog een aantal gedichten gepubliceerd, al was hij nooit een productief, laat staan prominent auteur geweest zoals zijn broer Govert (1649-1713). Dat hij een lofdicht op Van Halens verzameling zou schrijven was hoe dan ook niets bijzonders, maar dat het tot deze omvang zou uitgroeien was nooit de bedoeling geweest. Bidloo legt het uit in het 'Voorberigt':¹⁷ toen hij eenmaal begonnen was, dijde het werk 'door de Rykheyd der Stof, en van zelfs toevloeiende Aanmerkingen' steeds verder uit. Bovendien bleef ook de collectie van Van Halen maar aangroeien. 'Dagelijks,' schrijft Bidloo, '[wierden my aangebragt] nieuwe Afbeeldingen eeniger brave Digteren, van wien ik geen Naam, en veel minder Werken, kende, en hun verdiensten my egter noopten hunner loffelyk te gedenken'.¹⁸ Het resultaat is een doolhof-achtig geheel dat Bidloo zelf vergelijkt met een huis waar steeds nieuwe kamers zijn aan-, in- en uitgebouwd, en Van Halens verzameling verdwijnt niet zelden geheel uit beeld. Ordening achteraf zat er niet meer in: de lezer, vraagt de auteur, neme het '[...] zoo het myn genegene drift, ter Liefde der Poësyë, in mynen hoogen Ouderdom, door doofheyd, en Eenzaam Leven, tot een Eerlyke Afleydinge gediend heeft, in de vergeefsche swaarmoedicheyd van twee zoo ongeneesbare qualen'. In één moeite door verontschuldigt hij zich voor zijn stijl en spelling.

3 Bidloo's poëzie-opvatting en canon

Panpoëticon Batavûm, Schatkist Met tweehonderd afbeeldingen Van Voornamen Nederlansche digteren. Zo luidt het opschrift boven het eerste boek, en daarbij staat meteen een uitvoerige voetnoot, en wel bij het woord 'digteren'.¹⁹ Wat is een dichter, wat is poëzie? De definitie die Bidloo geeft zet in meerdere opzichten de toon. Hij legt uit: zoals het Griekse woord *poiësis* in oorsprong *making* betekent, moet *dichten* herleid worden tot *verdichten*, 'aangezien alle geleerden des ouden, en onzen tyd dit de Ziele der Poësyë zeggen te zijn'. Dichten is, anders gezegd, een vorm van *maken* ofwel 'verzieren' (d.w.z. verzinnen). Maar niet alle 'verzierung' is poëzie, want daartoe hoort per definitie ook *maat* (metrum); 'waarom ik ook zomtyds in myn *Vaarzen* zeg *Maat-gedigt*'. Een dichter is dus iemand die 'verdichtingen' levert, in metrisch gebonden taal.

De eerste voetnoot is karakteristiek in al zijn onbeknopenheid, inclusief de informatie dat het Latijnse woord *carmen* (zang) van oorsprong *kam* of *hekel* betekent,

15 Zie Van Thiel 1978, Moerman 1993 en de website van het Rijksmuseum.

16 *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* 6, 684 (1924).

17 *PPB* *3r-*4r.

18 *PPB* *3v. De zin lijkt te ontsproten.

19 *PPB* 1, 1.

[...] en yts diergelyks, mogelyc overgenomen van de Herders zangen, op 't zaamgebragte rieten, gelyk die der wevers, ouwlinks hunne deuntjens gewoon waren op te fluyten, en te bezingen, zoo als nog wel word gedaan; zynde zeker genoeg, dat de eerste gezangen, en speeltuygen uyt het veld zyn opgekomen.

Bidloo neemt elke gelegenheid te baat zijn kennis en inzichten met de wereld te delen. Zo krijgt de eerste regel van zijn gedicht na de toch al ruim geannoteerde titel een voetnoot van bijna twee volle bladzijden over de geschiedenis van het Romeinse Pantheon, waarvan de naam 'Panpoëticon' is afgeleid: over de stichter ervan, Marcus Agrippa, over Constantijn de Grote en Paus Bonifatius IV – allemaal 'byzonderheden [die] den nieuwsgierigen Lezer [misschien] niet onaangenaam zyn', zoals de voetnoot besluit. Maar behalve aangenaam voor de nieuwsgierige lezer zijn ze op een bepaalde manier toch ook functioneel. De auteur laat zien dat de wereld van de vaderlandse letteren dezelfde is als die van de 'aloudheidkunde'. We bevinden ons bij wijze van spreken op gewijde grond. Zoals een Romein het Pantheon liet bouwen om zijn goden te eren, zo heeft een Amsterdammer in onze tijd een Panpoëticon gebouwd om de Nederlandse dichters te eren en vooral ook de jeugd met hun voorbeeld te stichten. Zo kan, zoals Rome bloeide, Nederland tot bloei komen; de aanblik van 'een trefflyk Man' stimuleert de 'vroomen' tot navolging in het 'renpark van de roem de brave Wetenschappen'.²⁰ Bij alle wanorde die het gedicht kenmerkt – schrijvers- en dichtersportretten worden afgewisseld met algemene beschouwingen over poëzie, het betoog wordt geregeld onderbroken door (cultuur)historische en zelfs politieke excursen, via de meest wonderlijke 'bruggetjes' komt de auteur soms waar hij wezen wil – is dat altijd de rode draad. Het Panpoëticon is een schatkist, die door Bidloo wordt geopend voor iedereen die de Nederlandse letteren is toegedaan, maar speciaal voor wie ambities heeft om zelf dichter te worden in die taal.

Bidloo bespreekt niet alleen dichters maar ook geleerden, en wel de geleerden die met hun werk de bloei van de klassieke kunst en letteren in de Nederlanden mogelijk hadden gemaakt en nog maakten. Het is trouwens de vraag of hij andere geleerden kende of als zodanig erkende. Jonge artsen die hun Galenus en Hippocrates niet paraat hebben, promovendi die geen woord Latijn spreken: Bidloo weet dat ze bestaan, maar hij kan er met zijn verstand niet bij.²¹ Hij bewondert de Oudheid niet onvoorwaardelijk,²² maar alleen voortdurende bestudering daarvan en dus ook van de oude talen opent volgens hem de weg naar de ware cultuur. Het eerste portret dat hij tevoorschijn haalt is dan ook dat van Laurens Janszoon Coster, bij wie het 'gantsch Heelal, daar letter-yver is' voor eeuwig in het krijt staat: dankzij Coster is immers de verbreiding van de geleerdheid pas goed mogelijk geworden.²³ Bidloo vergeet niet af te rekenen met de 'diefsche knegt' Gutenberg: Coster was de uitvinder van de boekdrukkunst, dat blijkt alleen al uit het feit dat hij en zijn familie in Haarlem lange tijd een ereambt in de kerk hebben bekleed, ook al bestaat dat ambt nu niet meer, vanwege de kerkhervorming ...²⁴ De afdwa-

20 PPB 1, 3-4. Vreemde zin, misschien moet het tweede *de* als *der* gelezen worden maar dan nog.

21 PPB 11, 161-163.

22 Zie het slot van deze paragraaf, over o.a. Juvenalis en Petronius.

23 PPB 2, 14.

24 PPB 2, 15.

ling is karakteristiek maar toch ook weer functioneel: ere wie ere toekomt, is de boodschap. Een maatschappij die zijn vaderen niet eert, vervolgt Bidloo, vervalt tot barbarij – laat staan dat de letteren er zouden kunnen gedijen.

We constateren dat serieus te nemen Nederlandse dichtkunst van vóór de boekdrukkunst voor Bidloo niet bestaat. Hij is bekend met Melis Stokes *Rijmkroniek van Holland*,²⁵ en de rederijerskamers bestonden volgens hem al in de vroege Middeleeuwen, als ze hun wortels al niet in de Griekse oudheid hadden.²⁶ Maar pas met de herleving van de klassieke letteren, mogelijk gemaakt door Costers uitvinding, begint voor Bidloo de Nederlandse poëzie. Dan komen de schrijvers- en dichtersportretten tevoorschijn. Aanvankelijk is het alsof Bidloo ze één voor één uit hun laadjes pakt om er telkens enige regels aan te wijden. Eerst dat van Erasmus en van een reeks Neolatinisten in diens voetspoor, die de geleerdheid en poëzie in Nederland tot grote hoogten hebben gebracht.²⁷ Dan de portretten van Carel van Mander (1548-1606) en Dirk Volckertszoon Coornhert (1522-1590). Maar tussendoor spreekt hij ook over rederijers als Jan-Baptist Houwaert (1533-1599), Cornelis van Ghistele (1510-1573), Antonis de Roovere (1430-1482) en Colijn van Rijssel (2e helft 15e eeuw) en verandert het betoog in een pleidooi voor meer aandacht voor die oude schrijvers. Bidloo noemt ze ‘Meesteren’,

[...] Mannen van [...] hoog, en diep geleerd verstandt,
In wien het fynste, en grootst der Geest, de Ziel in 't Digten,
Met [...] verheven glantz in konst der Vinding stigten [...]²⁸

In die ‘Oud-Vlaamsche Poësy’ ontmoet Bidloo de ‘vindingen’ die voor hem de ziel van de poëzie uitmaken, en die de vruchten zijn van intensieve studie. Daarom hebben de rederijers volgens hem nog altijd een voorbeeldfunctie: ze waren thuis in de traditie en bereikten dus de beste resultaten. Bidloo wijst op hun tooneel: de intriges zijn geloofwaardig, de personages overtuigend, want de auteurs hadden gestudeerd en wisten dus wat wel kon en niet kon. Hij begrijpt dat hun taal en verskunst in zijn eigen tijd enigszins potsierlijk en zelfs ‘walgelijk’ werden gevonden.²⁹ Daar is hij het zelfs wel mee eens, en ook bij latere dichters als Hooft en Huygens weet hij trouwens verzen aan te wijzen die geen schoonheidsprijs verdienen. Maar stevast laat Bidloo op zulke opmerkingen volgen dat het daarbij toch om bijzaken gaat. ‘Men wijst de Spaanse pistoletten toch niet af omdat ze niet zuiver rond zijn!’³⁰ Het is voor Bidloo ‘onduldelijk’ dat de rederijers om hun taalgebruik belachelijk werden gemaakt door iemand als Bredero, die zelf (zegt Bidloo met een verwijzing naar *Stommen Ridder*) niet eens geleerd had hoe personages van verschillende stand op toneel behoren te spreken. Dat vindt hij een heel wat belangrijker vereiste voor een toneeldichter. Bredero is afgestudeerd in ‘het

25 PPB 15, 227. De *Rijmkroniek* was laatst uitgegeven door C. van Alkemade in 1699 en wordt behandeld in de door Bidloo zeer toegejuichte *Index Batavicus* van Adrianus Pars uit 1701 (PPB 3, 26-27).

26 PPB en 15, 233 en 236n. Zie ook hierna, par. 6.

27 PPB 2, 16-17 over Erasmus en het merendeel van boek 3 over Musius, de Dousa's, Junius, Lipsius e.a.

28 PPB 4, 44-45

29 PPB 15, 229.

30 PPB 13, 204.

Kuffe-school', het bordeel, de school van 'het leven'.³¹ Echte dichters studeren in de boeken en vinden daar wat ze nodig hebben voor hun werk.

Zo neemt de Nederlandse poëzie voor Bidloo haar begin met de rederijkers en met het werk van Coornhert en Van Mander: waardevol werk, hoeveel er in formeel opzicht ook op valt aan te merken.³² Maar de echt grote, (bijna) onvoorwaardelijk te bewonderen schrijvers ziet hij toch pas in de zeventiende eeuw opstaan, met Vondel, Hooft en Huygens als 'grote drie'. Hij noemt ze inderdaad in één adem, als degenen die hemzelf als jongeman, na zijn kinderlijke enthousiasme voor een dwaallicht als Jan Vos (de jonge Bidloo liep gehele dagen de verzen van *Aran en Titus* 'uit te brommen') het onderscheid leerden tussen echt en gemaakt, tussen 'passende vindingen' en ongeremd gefantaseer, tussen 'natuurlijke verhevenheid' en bombast.³³ Overigens verdient Vos volgens Bidloo niet de minachting die hem destijds vaak ten deel viel. Voor hem is *Aran en Titus* bewonderenswaardig vanwege de oudheidkundige details, en hij wijst erop dat 'alle geleerden' er 'schoone bloemen' in vinden.³⁴ Maar als voorbeeld kan Vos toch niet dienen. Dan zijn Vondel, Hooft en Huygens toch van een andere orde. Als het werk van Cats de 'vrijstersbijbel' mag heten, dan is dat van Vondel 'in styl het Hooge-Lied voor alle Digtters'; hem komt het 'Hoog-leeraarschap' toe in de school waar men toneel- of heldenverzen leert schrijven.³⁵ Hooft overtreft iedereen 'in sterke uyt-drukkingen der zaken met de woorden', in alle mogelijke genres;³⁶ en wat Huygens betreft: Bidloo herinnert zich nog levendig de indruk die *Oogentroost* op hem maakte, al in zijn vroege jeugd. Hij las en herlas het gedicht en kende het in korte tijd uit zijn hoofd; nooit vergat hij voor Huygens zijn hoed af te nemen. Het is trouwens een aardig trekje van het *Panpoëticon* dat Bidloo geregeld iets over zijn persoonlijke leesgeschiedenis vertelt,³⁷ waarbij opvalt hoezeer poëzie voor hem ook moest *klinken*. Doof als ik tegenwoordig ben, schrijft hij over de *Gulden Harpe* van Van Mander, is het alsof ik die verzen nog hoor; en sprekend over de pastorale van Daniël Willink (1676-1722), een oude kennis die hij zeer bewondert, verzucht hij dat hij ze zo graag nog eens zou willen horen.³⁸ Het lezen van een Duits gedicht gaf hem onlangs nog 'moede kakebenen'.³⁹

Vondel, Hooft en Huygens dus. Bidloo's canon doet ook verder vertrouwd aan, al geeft hij auteurs als Elias Herkmans, Franciscus Martinus en Frans Rijk meer aandacht en waardering dan ze later meestal gekregen hebben.⁴⁰ Antonides

31 *PPB* 4, 45.

32 Over Coornhert ('uytmuntend in dier Eeuwe Digt, en Styl') en Van Mander resp. *PPB* 2, 17 en 4, 44.

33 *PPB* 14, 221.

34 *PPB* 14, 223n.

35 *PPB* 7, 90 en 91.

36 *PPB* 9, 121-122.

37 Zie ook *PPB* 14, 222n, over zijn jeugdige verslinderdheid aan de roman *Ariane* (1632) van Jean Desmarets. Bidloo schrijft het boek overigens toe aan de Italiaan Maiolino Bisaccioni (1582-1663).

38 *PPB* 4, 43 en 14, 216-217.

39 *PPB* 15, 232n. Dus ook als hij 'stilleest' vormt hij de klanken voor zichzelf. Bidloo heeft het over het tweetalige *Theatrum mortis humanae/ Schau-Bühne des menschlichen Todts* (1682) van Johann Weichard (1641-1693). Hij las naar eigen zeggen alle Europese talen behalve Pools, Russisch, Deens en Zweeds (*PPB* 5, 56).

40 Over Herkmans (1596-1644), *PPB* 10, 135-138 (niemand (!) zingt beter dan hij de lof der zeevaart); over Martinus (1611-1653) *PPB* 8, 104-106 (godsdienstige poëzie die niet onderdoet voor die

ontbreekt, opvallend genoeg, maar met Cats, Bredero, Westerbaen, De Decker, Anslor, Oudaan, Vollenhove, Moonen, de Hoogstratens, Wellekens, Rotgans, Langendijk, Poot en Vlaming komen de coryfeeën toch wel voorbij, net als de bescheidener maar veelgelezen vrome schrijvers als Willem Sluiter en Claas Bruin. Ook voor een Brabander als Willem Ogier heeft Bidloo bewondering. Die heet ‘in zyn taal, en styl, en zedelyke Bloemen, Meer Amsterdammer, als Antwerper’⁴¹ – wat we wel als compliment mogen opvatten, in lijn met wat altijd Bidloo’s hoogste lof is: mooie of tenminste boeiende verzen, vol ‘sneêge vindingen’.⁴² Zo biedt de Nederlandse poëzie een onuitputtelijke bron van nut, vermaak en inspiratie voor lezers en schrijvers van nu en later.

Niet dat er niets op is aan te merken. Bidloo heeft een afkeer van bijbels toneel en daar moet vooral Vondel het bij hem ontgelden: hij ‘siddert’ bij de gedachte wat een acteur over zichzelf afroept die tijdens een opvoering van *Lucifer*, in de rol van Belial of Belzebub, de zaak van de duivel bepleit of Gods almacht in twijfel trekt. Het is een misdrijf, een overtreding van het Derde Gebod.⁴³ Behalve Vondel worden hier ook de verder zeer geprezen Jeremias de Decker (1609-1666, met het treurspel *Doooper*) en diens voorbeeld George Buchanan (ca. 1506-1582), Hugo de Groot (1583-1645) en zelfs ‘myn groote Lieveelingen Dierryk en Karel’ (Coornhert en Van Mander) niet gespaard, net zomin als een andere favoriet, Joachim Oudaan (1628-1692).⁴⁴ Bidloo komt meermalen op het onderwerp terug, onder andere in een voetnoot over de rederijkers: een van de dingen die hij in hen waardeert is ‘dat zy geene doorgaande *Geestelyke Treurspelen* uyt Schrifuurlyke voorvallen gepersonoerd ten *Schouw-Toonele* bragten’.⁴⁵ Bijbels leesdrama lijkt hij overigens wel acceptabel te vinden, maar heel consequent is hij daarin toch niet.⁴⁶

Ook in zedelijk opzicht laten veel Nederlandse auteurs steken vallen en ook dat is een zaak die Bidloo hoog zit. Dat blijkt al uit de frequentie waarmee hij liefdes- en bruiloftsgedichten, of blij- en kluchtspelen prijst die volgens hem *niet* aanstootgevend zijn: Hoofts *Warenar* bevat, ondanks de pittige stof, ‘[geen] enkel woordeke van argernis’; de minnedichten van Westerbaen heten ‘straffeloos en zoet’; de bruiloftsdichten van Oudaan ‘zedig naar betamen’; die van Vollenhove ‘kuysch’; Poot bezingt de minnarij van Venus en Mars ‘zonder dart’le taal’; en wat Bidloo bovenal in de blijspelen van Langendijk bevat is dat ze ook aan de ‘al-

van Huygens); over Rijk (ca. 1660?-ca. 1740?) 12, 185-187 (de lang gezochte opvolger van Hooft als toneelschrijver). Veel, ook bekende(re) namen worden enkel in voetnoten opgevoerd (PPB 10, 140 en 18, 274).

41 PPB 12, 184.

42 Tenminste boeiend: vgl. de lof voor Oudaan (5, 52), wiens taal wel eens ‘schor of stram’ is. ‘Sneêge vindingen’: 9, 115 (Moonen). ‘Vindingen’ komt tientallen keren voor.

43 PPB 5, 61, 60.

44 PPB 5, 60-61. Coornhert schreef diverse bijbelse ‘comedies’, Oudaan het treurspel *Het verworpen Huis van Eli* (1671). Ik weet niet aan welke publicatie van Van Mander Bidloo hier denkt – diens *Bethlehem* kan wel worden opgevoerd maar is dan toch eerder ‘oratorium’ dan toneel.

45 PPB 15, 234-236n. Vgl. ook 13, 192: Bidloo heeft geen bezwaar tegen voorstellingen met zang en muziek, mits er ‘noyt iets Geestelykx in eenige Gezangen // Tot God, of Gods-dienst op een *Schouwburg* zy ontfangen’.

46 PPB 5, 61: ‘Misschien was ’t niet in Dekkers lust // Den Doooper ten Thoonel te voeren’, besluit hij deze tirade, maar waarom hij dan in dit verband ook Grotius noemt is onduidelijk.

lerzedigste' nergens aanstoot geven.⁴⁷ Hij kan, vindt hijzelf, wel tegen een stootje: in het dichtwerk van Hendrik Bruno (ca. 1620-1664) treft hij 'onkruid' aan, maar daar valt overheen te lezen, er staat ook veel goeds.⁴⁸ Ook van de sneldichten van Huygens accepteert hij dat daar, gezien het genre, 'niet alles op het fynst der Zedigheyd kan stigten'.⁴⁹ Maar sommige, en ook de meest bewonderde dichters gaan echt te ver. De epigrammen van Westerbaen bevatten 'geyle Vuyligheyd'⁵⁰ en wat Huygens betreft: het 'Bordeel-spel' *Trijntje Cornelis* werpt een smet op diens *Koren-bloemen* en op de dichter zelf.

Maar Huygens, Huygens, ah! Hoe kostge u zoo vergeten!
Wat booze Geest heeft u op 's Levens eynd bezeten,
Dat uw zoo eerlyk gryns, doorlugtig *Digters* hoofd
Zelfs met uw eygen hand zoo schendig hebt beroofd
Van zulk een schoone Kranz der Lauw'ren, en Olyven!⁵¹

Huygens zou volgens Bidloo een openbare voorstelling van zijn klucht hebben bijgewoond, en daarbij met de 'Wufte en Dart'le Jeugd' hebben zitten lachen om 'Loopjens dien geen Man van eere by moest woonen'.⁵² Bidloo heeft zeker geen bezwaar tegen het lichte genre,⁵³ maar waar straattaal en erger 'vuiligheid' de overhand krijgen accepteert hij geen excuses. 'Vroom is myn leven, schoon myn Rymerij is darterl', zeggen sommige bruilofsdichters Claudianus na, en menen daarmee een vrijbrief te hebben voor de dubbelzinnigheden waar het genre om leek te vragen. 'Noyt was 'er valscher Spreuk'.⁵⁴ Zo wordt van de *Amsterdamsche Manne-schyn* ('bordeelen in, en uyt') van Mattheüs Gansneb Tengnagel (1613-1652) vergoelijkend gezegd dat de 'sluikliefde' er juist wordt gehekeld. Maar zo'n zede-meester is voor Bidloo even verdacht als Juvenalis en Martialis:

ô Was hen alle drie de Lust, en Penn verstompt,
Hoe zeer men hunne styl verschoond heeft, en vermompt!⁵⁵

47 PPB resp. 10, 130; 5, 52; 9, 113; 14, 212; 12, 183; 12, 190.

48 PPB 12, 172.

49 PPB 9, 123.

50 PPB 10, 131.

51 PPB 9, 122.

52 PPB 9, 122-123. Ik weet niet op welke bron Bidloo hier afgaat. Bidloo troost zich met de gedachte dat Huygens achteraf 'waarschijnlijk' berouw had en daarom zijn 'Spaensche Wijsheyd' direct achter de klucht heeft laten inbinden, zoals Salomo *Spreuken* en *Prediker* schreef nadat hij van de afgodendienst bekeerd was.

53 Over Rotgans' *Boerekermis* (1708) zegt hij – zij het misschien toch met enige reserve – dat zulk werk vanouds 't vermaak van grote Mannen' is geweest (PPB 10, 134-135); klucht en blijspel slaat hij hoog aan, zolang maar 'het eerlyk' een rol heeft 'in yder deel' (PPB 12, 183). 'Jok' kan ook effectiever zijn dan een ernstige waarschuwing, ja God zelf bedient zich ervan (PPB 13, 190-192, met een verwijzing naar 1 Koningen 18:27). Ook de burleske bewerking door Pieter Langendijk van de *Aeneis* (*Eneas in zyn Zondags pak*, 1715) bevalt hem en in dat verband noemt hij Focquenbroch, en niet in negatieve zin (PPB 12, 189).

54 PPB 12, 172. Claudianus citeerde Martialis: *Lasciva est nobis pagina, vita proba* (Epigrammen I, 4). Bidloo's bron is mogelijk de editie-Tollius van de *Opera* van Decimus Magnus Ausonius, Amsterdam 1671, p. 34n (geraadpleegd via google books).

55 PPB 16, 254. Hierna gaat Bidloo in op de misplaatste bewondering voor Petronius omwille van diens 'schoon *Latyn*'. Bidloo ontkent de schoonheid niet maar kan er niet bij dat christenen zich met zulke 'boevely' bezig houden.

Ook hier zijn het de rederijkers die de goede weg wijzen.⁵⁶

Een dieptepunt in de Nederlandse poëzie vormt voor Bidloo het werk van Salomon van Rusting (1652-ca. 1710). Rusting was arts, zegt Bidloo niet zonder verbazing, ‘en anders geen onverstandig man’. Maar zijn *Vol-geestige Werken* (1686, 1712) kunnen beter de ‘Vuyl-beestige Werken’ worden genoemd. Steen des aanstoots is vooral Rustings *Aran en Titus, of wraak en weer-wraak: koddig treurspel* (1694), een parodie op het bekende stuk van Jan Vos. Dat wordt daarin ‘op een zoo vuyle, en onhebbelyke wyze in Boerd [...] veranderd, dat ik ’er slegts een weynig van hebbende gelezen, het boek te gronde wierp’. Het brengt Bidloo op de hierboven aangehaalde uitweiding over de verdiensten die het spel van Vos ondanks alles wel degelijk heeft. Wat Rusting betreft: deze ‘onbeschofte schoft’, deze ‘verkeerde Salomon’ dient ‘met Roede, en Brandmerk’ uit het Panpoëticon te worden gebannen.⁵⁷

Het was volgens Bidloo dus niet alles goud wat er blinkt in de Nederlandse poëzie, zelfs niet in het Panpoëticon. Desondanks is er in Nederland een eerbiedwaardige traditie opgebouwd, die voortzetting verdient. Maar die traditie wordt bedreigd. En Bidloo weet hoe dat komt.

4 Boekzalen en andere Franse dwaallichten

Dichters, stelt Bidloo herhaaldelijk vast, worden meestal niet rijk van hun werk. Wie het daarom gaat kan beter schilder worden.⁵⁸ Niet voor niets heet de poëzie ‘(bastaard)zuster van de armoede’ en volgens sommigen is ze er zelfs de moeder van. Zo ver wil Bidloo niet gaan: als dichters aan lager wal raakten was dat meestal hun eigen schuld,

[...] en men kende van ouds, en ten allen tyden Koopluyden, ambagts gezellen, mannen en vrouwen, die hunne neeringen, en handteeringen vlytig waarnemende, egter goede *Poeten* zyn geweest, en nog blyven, zonder daar door tot armoede te vervallen [...]⁵⁹

Dat neemt allemaal niet weg dat het voor dichters al geruime tijd ‘een byster schraal sayzoen van *Maecenaten*’ is; het is lang geleden dat de dichter en geleerde Daniel Heinsius (1580-1655) ‘een waarlyk Coninglyke wedde’ ontving van de koning van Zweden.⁶⁰ Een wel heel ander lot trof een ‘groot dichter’ als Franciscus Martinus (1611-1653), wiens nagelaten werk door de nabestaanden ‘voor zeep, of

⁵⁶ PPB 15, 238n: ‘[...] waar by ik niet kan naarlaten, ’t geen myn Vader, Z.G. my meer als eenmaal heeft verhaaldt, dat het Thoonespelen der Rederykeren toen zoo zedig was, dat de allerstemmigste Vrouwen, en Dogters, met hare stoulen onder den arm, als ofzy ter preeken gingen, hoorden [...]’.

⁵⁷ PPB 14, 223-224. In een voetnoot verdedigt Bidloo Vos ook tegen andere aanvallen, onder meer ‘zeker Boekje met den Tytel, zedig, en digtlievend onderzoek op Aran, en Titus, waar in de Schryver zeer veele aanmerkingen heeft tegen de ongebeurlykheden, wreedheyd, wanschik, en andere onhebbelykheden [...]’; ‘t welk ik voor ’t meeste niet tegenspreek; maar dat het zedig is, kan ik [...] niet wel toestaan, en wel meest, om dat ongezoete, en meermaal schimpen op de glazenmakery, het ambagt van Vos [...]’. Over dit *Digtlievend onderzoek* (1718) Buitendijk 1975: 87-88. Bidloo betwijfelt trouwens of Vos wel de auteur is; zie over die kwestie Geerdink 2012: 24n, met oudere literatuur.

⁵⁸ PPB 8, 105-106; 13, 197-198; 14, 213-215.

⁵⁹ PPB 14, 213n.

⁶⁰ PPB 3, 29n.

Peper-huys [...] is verkocht geweest'.⁶¹ Bidloo wil hopen dat dat een vergissing was, maar het tekent voor hem de lage status van de poëzie in Nederland.

Toch is geld niet zijn voornaamste zorg als het daarom gaat. Immers:

[...] een Bataafsch Poëet, uyt 't egte bed gesprooten,
Is geene bedelaar, nog hunkerd op de Grooten;
Geen smeerschoen, kakkerlak, met laf, en slaafs gevley,
Nog Tafelbezem op een dronk, of lekkerny:
Hy eyscht geen ander loon, als braaver lieden agting,
Naar heusche vriendschaps wet.⁶²

Als voorbeeld wijst hij op de dichter-boer Hubert Korneliszoon Poot (1689-1733) die tussen het ploegen en zaaien door de mooiste verzen schrijft.⁶³ Al eerder prees hij de predikant Willem Sluiter (1627-1673) die zich in Eibergen met de poëzie ontpande van zijn herderlijke arbeid.⁶⁴ Gebruik de dichtkunst dan ook als 'wat snoep', zegt Bidloo tegen jonge dichters, als 'geest-versnapering in uw gewoon beroep'; dat geeft ook de vrijheid om te dichten wat u wilt.⁶⁵

Het echte probleem voor Bidloo is dan ook niet dat Nederlandse dichters niet betaald worden, maar dat ze niet gelezen worden en niet geacht. En hij kent de reden: het is omdat het Nederlandse publiek alles beter vindt wat uit Frankrijk komt. Nederlanders kijken neer op hun eigen schrijvers. Zelfs Vondel wordt niet geëerd. Men laat zich door een Franse schrijver wijsmaken dat we hier vanwege het noordelijke klimaat 'te plomp, te stomp, en van een geest te grof' zijn voor de meer verheven genres.⁶⁶ Iedereen die hier een blij- of treurspel wil schrijven, gaat op zoek naar Franse voorbeelden, alsof er in Nederland niets goeds te vinden zou zijn.⁶⁷ Terwijl juist het omgekeerde waar is volgens Bidloo. Op een paar goede uitzonderingen na heeft het Franse toneel niets van belang te bieden. Überhaupt komt er weinig meer dan ellende uit dat land.⁶⁸ Eerder dan een voorbeeld is Frankrijk voor Bidloo een schrikbeeld, en vol vuur neemt hij de taak op zich de Nederlanders daartegen te waarschuwen.

'Van oudsher gold Afrika als de moeder van de monsters, nu is het Frankrijk dat die naam verdient. En als de monsters die daar gekweekt worden niet ingetoomd worden, is het met de aloudheid- en taalkunde gedaan'.⁶⁹ Zo begint het elfde boek van het *Panpoëticon*, en meteen wordt ook de grootste plaag benoemd: de 'boekzalen'. Bidloo doelt op de maandelijks uitgegeven met boekbesprekingen en uittreksels, zoals de *Boekzaal van Europe* en de *Boekzael der geleerde wereld*, die sinds de jaren 1690 in Nederland werden uitgegeven. Bidloo ziet ze als een be-

61 PPB 8, 106.

62 PPB 14, 209. Zie Geerdink 2012: 11. Bidloo laat hier overigens op volgen dat het onbehoorlijk zou zijn te weigeren als iemand zijn dank toch een tastbare vorm zou willen geven. Alsof hij een wat actiever mecenaat toch geen slecht idee zou vinden?

63 PPB 14, 209-213.

64 PPB 8, 107.

65 PPB 14, 215.

66 PPB 12, 177 en 181.

67 PPB 13, 187.

68 PPB 12, 178: 'De Fransche heerschzugt houd in alles haaren aard; // Zy kend geen reeden, regt nog billykheyd als, 't Swaard!'

69 Naar PPB 11, 151; zie ook 12, 178, 181 en 187.

dreiging van de cultuur. Uitgevonden in Frankrijk en inmiddels overal doorgedrongen, houden ze volgens hem de jeugd van het echte lezen af;⁷⁰ wat ervoor in de plaats komt is kritiekloze consumptie van gemakzuchtig in elkaar geflanste samenvattingen, gemaakt door broodschrijvers die desgevraagd ook de beste werken, vooral gedichten, om de meest onnozele redenen ('Stippen, Punten, Snede, of Klinkwoords-ordering') de grond in boren.⁷¹ Zo krijgen onkunde en vooroordeel alle ruimte. Bidloo ziet de gevolgen overal: advocaten die geen woord Latijn kennen, gediplomeerde artsen bij wie men geen Hippocrates en Galenus meer in de boekenkast ziet staan,

Maar Paddestoelen, zonder Study opgeschooten,
Wier Schriften, voor wat geld, aanpryzinge genooten
Van eenig Boekzaalist⁷²

En dan nog wat romans, komedies en nep-historieën als de *Turksche Spion*.⁷³ Het is voor Bidloo het begin van het einde van de cultuur.

In één adem door verzekert Bidloo dat er ook veel goeds uit Frankrijk komt, en dat tijdschriften met boekbesprekingen op zich ook niet slecht hoeven te zijn.⁷⁴ Het brengt hem op een lange uitweiding over de ware betekenis van het woord *criticus*.⁷⁵ Het is nu (zegt hij) alleen maar als scheldwoord in gebruik, maar van oorsprong een aanduiding voor geleerden die zich onbaatzuchtig wijdden aan het aanwijzen van de verborgen schatten in het werk van de grote dichters.⁷⁶ Tot in zijn eigen tijd kent hij critici die die naam verdienden: Erasmus was een criticus! Maar na Aristarchus kwam Zoïlus, na Erasmus kwam Scioppius;⁷⁷ en dat laatste type domineert volgens Bidloo de 'boekzalen' en daarmee wordt de jeugd de weg naar de ware geleerdheid geblokkeerd.⁷⁸ Zo raken de letteren in verval.

Al die narigheid komt voor Bidloo dus uit Frankrijk, en hij begrijpt niet waar dat land zijn prestige aan te danken heeft. Wat heeft het Franse ernstige drama (op enkele goede voorbeelden na dus) anders te bieden dan hoogdravende taal op één en dezelfde toon; personages, mannen en vrouwen, die om de haverklap *Ah*, *Dieux* en *Hélas* roepen? *Haut goût* noemen de Fransen dat, maar het is armoede, niet te vergelijken met de rijkdom en afwisseling die we bij Vondel aantreffen.⁷⁹

70 Het kritische, analyserende lezen van de beste schrijvers, zie Jansen 2008 (i.h.b. p. 113-138) en hierna, paragraaf 5.

71 *PPB* 11, 152.

72 *PPB* 11, 162.

73 Gian Paolo Marana, *L'Esploratore Turco*, Parijs 1684 (zie o.m. Buijnsters 1976: 39). Een Nederlandse vertaling verscheen in 1710. Bidloo noemt het in een noot overigens 'een nuttig, en aannemig, en niet ongeleerd Schriftuur', maar constateert dat veel lezers zich laten wijsmaken dat het echt gebeurd is.

74 *PPB* 11, 152, 161.

75 *PPB* 11, 155-158.

76 Daarbij denkt hij o.a. aan auteurs die Homerus en Pindarus zagen als profeten van de christelijke heilsboodschap (3, 32 en 5, 62-63). Overigens waarschuwt hij ook tegen te vergaande interpretaties (*PPB* 11, 156). Zie ook Jansen 2008: 222n.

77 Aristarchus is het type van de strenge, maar rechtvaardige criticus, Zoïlus van de 'vitter'. Scioppius (Caspar Schoppe, 1576-1649) is een van Bidloo's *bêtes noires*, onder andere omdat hij (met recht overigens) de stamboom van de Scaligers in twijfel trok (*PPB* 11, 158).

78 *PPB* 11, 161.

79 *PPB* 12, 177-178.

Een afschrikwekkend voorbeeld is voor Bidloo het treurspel *Agamemnon* (1680) van Claude Boyer (1618-1698).⁸⁰ Daar is Clytaemnestra tegen haar wil verloofd met Aegisthus, wordt zij niet gedood door Orestes en doodt zij ook zelf haar man niet – alles ‘dwars tegen alle oude schrijvers in’. De motivatie daarvoor kan Bidloo niet anders dan bespottelijk vinden: ‘Die gruwelijke zaken,’ zegt de Franse auteur in zijn voorrede, ‘verschaffen ons geen genoegen. De Franse schouwburg dient als een aangenaam tijdverdrijf voor het schone geslacht’. Als het daarom gaat, smaalt Bidloo, verzin dan liever zelf een plot of nog beter: schrijf ‘Romansen’.⁸¹ Iemand die de geschiedenis⁸² op die manier verdraait, diskwalificeert zichzelf voor hem als serieus te nemen auteur. En dat is dan het Franse treurspel; het komische Franse drama is niet beter. Men ziet er ‘Hoeren-streken’ en ‘alle ongebondenheyd’, waardoor de jeugd wordt bedorven. Kort samengevat: de Fransman ‘haet’ de oudheid en kent totaal geen schaamte.⁸³ De enige Franse schrijvers die Bidloo in positieve zin noemt zijn Racine en Molière.⁸⁴ Maar ook op hun werk zouden Nederlanders zich niet blind moeten staren. Ze hebben hun eigen voorbeelden, die daar niet voor onderdoen.

5 Lessen voor jonge dichters

Meer dan alleen een geschreven portrettengalerij is het *Panpoëticon* dus een verheerlijking en verdediging van de Nederlandse literaire traditie. Daarbij biedt het ook praktische wenken voor jongeren die de ambitie hebben daar iets aan toe te voegen. Het is begrijpelijk, gezien Bidloo’s literaire voorkeuren, dat in deze ‘dichtlessen’ Vondels *Aenleidinge* (1650) nogal eens doorklinkt; die noemt hij niet, maar wel beveelt hij de Horatius-bewerking van Andries Pels uit 1677 in de aandacht aan.⁸⁵ *Decorum* en *utile dulci* zijn kernbegrippen. Maar wat Bidloo’s werk ten opzichte van Vondel en Horatius/Pels een eigen karakter geeft, is zijn grote aandacht voor ‘vinding’, de ‘ziel der poëzie’, en zijn geringe belangstelling voor uiterlijke perfectie. Waar de anderen vooral aanwijzen hoe een geboren dichter met behulp van de kunst ‘tot volmaaktheid komt’, legt Bidloo er de nadruk op dat men een dichter moet *zijn* – iemand die in staat is de mensen met ‘vindingen’ te verrassen. Waar dat vermogen ontbreekt, is ook geen poëzie.⁸⁶ De rest komt er

80 PPB 12, 179. Bidloo duidt de auteur aan met zijn pseudoniem [P.] d’ Assezan en noemt het stuk *Clytemnestre*. Bedoeld moet zijn *Agamemnon* (1680), waarvan in 1684 een vertaling was verschenen onder het motto van het kunstgenootschap *In magnis voluisse sat est* (Ceneton07109, met link naar facsimile). Vertaler was volgens Bidloo Katharina Lescailje (1649-1711), de moderne catalogi noemen Frans Rijk. De plot is inderdaad nagenoeg onherkenbaar; de vertaling heeft geen voorrede die dat verantwoordt. Een Frans origineel heb ik niet weten te bemachtigen.

81 PPB 12, 180.

82 Bidloo heeft het over ‘de waarheid van ’t geschiede’, het zijn voor hem niet zomaar verhalen.

83 PPB 12, 182.

84 PPB 12, 187-188.

85 PPB 4, 42. Zie Q, *Horatius Flaccus Dichtkunst op onze tijden én zeden gepast* (1677), uitgegeven door Schenkeveld-van der Dussen 1973.

86 Ook de oorsprong van de poëzie brengt Bidloo in verband met ‘vinding’ (boek 3, 31-33). Die passage is overigens bovengemiddeld duister geformuleerd, maar als ik hem goed begrijp staat er dit: de ‘wyste Heydenen’ verborgen hun inzichten (‘’t Natuurlyk Ligt van God, ’t welk hunne Ziel bescheen’) in ‘duysend Fabelen’. Het waren namelijk geen christenen en ze wilden hun kennis het liefst

voor hem veel minder op aan. Bidloo ontraadt zijn lezers zelfs met zoveel woorden te streven naar volmaaktheid in alle details. Goed is goed genoeg, zegt hij in feite, en het kómt goed als men zijn natuurlijke aanleg volgt. Als voorbeeld wijst hij op Bredero, die geslaagde kluchten schreef maar totaal geen talent had voor het treurspel, hoezeer hij er misschien zijn best op deed.⁸⁷

Iets anders is dat het volgens Bidloo, ook voor mensen met de juiste aanleg, niet *vanzelf* goed komt, zeker niet in veeleisende genres als treurspel en epos. Keer op keer benadrukt hij dat een hoog niveau daar alleen te bereiken is op basis van een intensieve lectuur van de grote auteurs uit de oudheid.⁸⁸ Zo vernieuwde Lukas Schermer (1688-1711) het versleten genre van het bruiloftsdicht door het in de vorm te gieten van herderszangen;⁸⁹ Lukas Rotgans liet *'Hollands Helden'* optreden in een klassiek epos,⁹⁰ en de *Lof der Kaalkoppen* van Elias Herkmans (1596-1644) is 'een goede buurman' van Huygens' *Costelick Mal* – en dus, mogen we wel aanvullen, weer een geslaagd voorbeeld van de klassieke satire in het Nederlands.⁹¹ De 'bouwstoffen' voor serieuze dichters (in de lichte genres als de klucht telt het wat minder) zijn bij de klassieken te vinden, en de ware dichter toont zich in het variëren, combineren en toepassen ervan.

De eerste les is dus dat een dichter thuis moet zijn in de traditie, en dus de historische en mythologische verhalen moet kennen. Maar daar komt nog heel wat bij. De gekozen stof moet ook op historisch verantwoorde en geloofwaardige wijze worden ingekleed, waarvoor een uitgebreide kennis van de 'aloudheidkunde' vereist is, met name van munten en inscripties.⁹² Bidloo verwijst daarvoor naar de studies en verzamelingen van Joachim Oudaen (1628-1692), Ludolf Smids (1649-1720) en de beroemde Amsterdamse verzamelaar Simon Schijnvoet (1652-1727). Wie daarmee vertrouwd is heeft de best mogelijke basis onder een letterkundige loopbaan. Tenslotte is het zaak dat een dichter zich 'de Geest der Digter-Vad'ren' eigen maakt, om hen te leren volgen in 'Styl, en Melody'. Dat is opnieuw een kwestie van veel lezen, intensief lezen; en ook daarvoor kan Bidloo verwijzen naar de collectie van Schijnvoet, die volgens hem een reeks eenvoudig ingebonden boekdelen omvatte met daarin 'de Ziel, den Zin [en] 't Waaragtig Wezen // Van Over-Groot-Moêrs Grieksche, en Roomsche *Poësy*'. Afgaande op deze omschrijving zou het kunnen gaan om een thematisch geordende citatenverzameling of een collectie hoogtepunten uit de klassieke literatuur.⁹³ Schijnvoet heeft daar, schrijft Bidloo, meer moeite in gestoken dan in het bijeenbrengen van de kostbaarste stenen in zijn verzameling. De 'wufte jeugd' kijkt erop neer en vraagt misschien zelfs: wat heb je aan kennis van de oudheid of vreemde talen, als je Nederlandse gedich-

voor zichzelf houden. Zo wordt het begin van de poëzie evenzeer met waarheid als met bedrog geassocieerd; ik heb niet geprobeerd dit verder te 'plaatsen'. De kern van de zaak is dat de ware dichter 'fabels' vertelt, die waarheid bevatten.

87 *PPB* 10, 147-148.

88 Bidloo's manier van denken sluit helemaal aan bij het curriculum zoals dat beschreven en geanalyseerd wordt in Jansen 2008: dichter wordt men in zijn wereld door te 'lezen, analyseren, vertalen, bestuderen en imiteren [...] (449).

89 *PPB* 10, 150.

90 *PPB* 10, 133.

91 *PPB* 10, 138.

92 Zie *PPB* 5, 48-54.

93 In Van de Roemer 2005: 62-64 ('De bibliotheek') is daar niets over te vinden.

ten wilt schrijven? Bidloo kan zich geen dwazere vraag voorstellen: die kennis ‘stydft de Lendenen der Vindingen, en Styl // Van ’t Vaderlandsch *Gedigt*’.⁹⁴ De oudste en beste Bataafse dichters hebben dan ook altijd hun best gedaan hun stijl op die voorbeelden te enten, en Bidloo noemt weer Coornhert en ook Hendrik Laurenszoon Spiegel (1549-1612), die het zuiverste Nederlands wilden schrijven, maar tegelijk lieten zien

Dat zy hun Vaarssen op den Leest der Vreemden schoeiën,
En op *Bataafsche* grond het *Grieksch*, en *Roomsch* doen bloeiën.
Ja deze erkenenis strekt tot zoo weynig hoon,
Als ’t is, die schoone Verw zoekt tot uytnemend schoon.⁹⁵

Voor het mooiste schilderij gebruikt men de beste verf. En de klassieken hebben van alles (bijna) altijd het beste.

Kennis van de klassieken is dus noodzaak. Bidloo roept de ‘Bataafse jeugd’ dan ook op om vóór de zon op te staan en de één of twee uren extra tijd te besteden aan studie en oefening, waarbij het ‘bovenmatig’ belangrijk heet dat men de klassieken in het origineel leert lezen, om rechtstreeks toegang te hebben tot de ‘Hoogeschool’ van de dichtkunst. Alleen daar is alles te leren wat met ‘stof, stijl en maat’ verband houdt, behalve rijmen.⁹⁶ Wel zegt Bidloo erbij dat veel klassieke auteurs goed in het Nederlands zijn vertaald, zodat iemand zonder kennis van de oude talen dus niet hoeft te wanhopen,⁹⁷ maar als hij in boek 12 op het onderwerp terugkomt klinkt het toch veel stilliger: wie niet als ‘slegt Soldaat’ in het strijdperk van de letteren wil optreden moet toch echt de talen zelf leren beheersen.

Yldt voort slegts naar de Bron, al komt gy ook veel later,
De groote *Corenhart*, en *Vondel*, reeds bejaardt,
Zig hebben dezen schat zelfs uyt den grond vergaardt,⁹⁸

Coornhert en Vondel waren al op leeftijd toen ze ermee begonnen, en een vergelijking van hun vroegere en latere poëzie laat volgens Bidloo ook duidelijk zien hoeveel ze ervan geprofitteerd hebben – al wil hij daarbij wel weer gezegd hebben dat ook het oude werk van Vondel ‘vol Aaloude *Poësy*, vindingen, en uytbeeldingen’ is,

[zodat] ik het, zonder my ergens te stooten aan woorden, en bywoorden, dien men in zyn later Vaarssen ziet veranderd, met veel vermaak kan leesen.⁹⁹

Maar een dichter die echt iets wil betekenen beheerst volgens Bidloo dus Grieks en Latijn. En niet op elementair niveau; in een lange passage met uitvoerige voetnoten benadrukt hij dat men de talen om zo te zeggen van binnenuit moet leren kennen en dat er eigenlijk een leven van studie voor nodig is.¹⁰⁰ Nederlanders hebben daarbij het geluk dat hier te lande altijd de beste Neolatijnse dichters en filolo-

94 PPB 7, 82.

95 PPB 7, 83.

96 PPB 4, 40-41.

97 PPB 4, 42.

98 PPB 12, 164-165.

99 PPB 12, 165n.

100 PPB 12, 165-166.

gen actief zijn geweest. Aan een van hen, Petrus Francius (1645-1704), wijdt Bidloo vervolgens vele lyrische bladzijden, om verder te gaan over Hendrik Bruno, waarmee de dichtlessen weer onderbroken worden door een daadwerkelijke blik op de portretten in het Panpoëticon.¹⁰¹

Terug naar de dichtlessen: van een dichter wordt veel gevraagd, en als men zelf aan de slag gaat is het verstandig klein te beginnen. Hier komen we op bekend terrein: zoals Vondel de aankomende dichter vergelijkt met de leerling-schilder die begint met eenvoudige opdrachten in het atelier van de meester, trekt Bidloo de vergelijking met een leerling-architect,

[...] die, voor hy 't eerst zal bouwen,

Der oude Meesteren Grond-slagen zal beschouwen:

Zo raakt de architect vertrouwd met de verschillende bouwordes. Op die manier moet ook de dichter beginnen met het bestuderen van de grote voorbeelden. Weliswaar, zegt Bidloo, behoort 'bouwen in de lugt, en Herssen-Schilderyë' tot het wezen van de poëzie en tot het 'allerbeste' wat zij te bieden heeft, de grenzen worden bepaald door de traditie en niemand moet denken dat het gewenste niveau zonder studie wordt bereikt.¹⁰² Zoals de violist zijn instrument afstemt op het klavecimbel van de kapelmeester, moet de jonge dichter luisteren naar degenen die zich dag en nacht wijdden en wijden aan de '*Grieksche- en Roomsche- Aloudheydkundigheden*'.¹⁰³ Alleen op die manier ook leert men volgens Bidloo de juiste toon te treffen in treurspel en heldendicht. Het zijn genres die 'hoogdravendheid in styl, [d]en maat, en taal' vereisen,

Die aan te leeren is, door lezen, en berigten,¹⁰⁴

En zo benadrukt hij nog maar eens dat ook een goede stijl niet uit de dichter zelf voortkomt, maar het gevolg is van studie en lectuur. Hetzelfde geldt voor klucht en blijspel, tenzij men,

[...] als Gerbrandt oyt, zig zelfs niet wilde ontzien,

Op Kermisse, in de Kroeg, en Landluy-Waardschappyen,

Ja 't allerslegtste graauw zig in 't gelag te vlyën.

Anders gezegd: alleen iemand die, net als Bredero vroeger, de wereld van klucht- en blijspelpersonages (dus kroegen en bordelen) van binnenuit kent, hoeft geen moeite te doen om de daar gehanteerde taal goed weer te geven.¹⁰⁵ Maar hij gaat ervan uit dat zijn lezers zich liever aan de boeken houden. Trouwens, vervolgt hij, ook iemand die het wel op de manier van Bredero zou willen doen, is uiteindelijk toch aangewezen op 'Letter-oefening',

Op dat de Klugt tot nut de zeden overging.¹⁰⁶

101 PPB 12, 165-172.

102 PPB 4, 42.

103 PPB 12, 175-176.

104 PPB 12, 184. D.w.z. door zelf te lezen en door de commentaren van anderen te volgen (?).

105 PPB 12, 184.

106 PPB 12, 184. D.w.z. 'om de klucht op een nuttige manier de zeden te laten bekritisieren'.

Alleen wie gestudeerd heeft kan een klucht zo schrijven dat de mensen er ook iets van kunnen leren. Personages en situaties moeten immers overtuigend zijn uitgebeeld en de ondeugden moeten op een vermakelijke en niet-aanstootgevende wijze worden bestraft: het vereist allemaal ‘overleg, en scharp vernuft’ en zonder studie van de voorbeelden lukt het niet. Het beste voorbeeld dat Bidloo in dit genre kent is trouwens *Warenar*, waarin Hooft de Italianen en uiteraard ook de Fransen, maar zelfs de klassieken overtreft. ‘Plautus, Terentius, ja Aristophanes’ zijn niet in staat geweest zo’n fraaie intrige te verbinden met zulke goede zedelessen. Dat zij voor Bidloo niettemin altijd het ijkpunt waren, spreekt uit dezelfde formulering.¹⁰⁷

Alleen rijmen valt van de klassieken niet te leren, maar rijm behoort voor Bidloo ook niet tot het wezen van de poëzie. Een gedicht, zegt hij in boek 13, is ‘bij ons’

Een zek’re zaakx verhaal een stemmelyk [‘eenstemmig’] gerigt
Naar maat, getal, en klank, de woorden zyn gesneden
En passen op elkaar.¹⁰⁸

Anders gezegd: Nederlandse gedichten worden gekenmerkt door een vast metrum en door de aandacht die aan de klank besteed is. Rijm (eindrijm) is daarbij niet noodzakelijk. Ieder volk volgt hier zijn eigen traditie, betoogt Bidloo (niet zonder een geleerde uitweiding van drie bladzijden),¹⁰⁹ en ook in het Nederlands schreef ‘iemand’ eens een *‘Rymloos Heldendicht’* dat ‘om zyn hoogdravendheyt geroemd [werd] by Letter-lieden’.¹¹⁰ ‘Onervarenen’ konden er niets mee beginnen,

By wien der Woorden-klap voor Digten werd geroemd

– maar voor Bidloo is het geen vraag ‘dat het Rym niet is de ziel der Poësy // Maar als een gulde lyst, om Spiegel, of Schilderye’. Wel lijkt hij eraan gehecht te zijn: het ontbreken van eindrijm in de poëzie van Van Mander noemt hij zelfs een ‘aanstootlykheyt’, waar hij graag iets aan had willen doen als hij niet bang was daarmee de geest van dat werk aan te tasten.¹¹¹ Het is een kwestie van traditie, schrijft Bidloo als hij er in boek 15 nog eens op terugkomt: in het Nederlands zorgt het rijm ervoor dat de zinnen bekoorlijker klinken en beter onthouden worden.¹¹² ‘Een droge maart is goud waard’, ‘April doe wat hij wil’, zo spreken onze boeren, in rijmende versjes ‘waardoor ook menigmaal geleerden zijn verrast’.¹¹³ Maar zijn voornaamste les, keer op keer herhaald, is toch altijd: zorg voor goede stof. Lees en herlees daarvoor de beste schrijvers en ontdek daar je mogelijkheden. Rijm en klank zijn nooit de hoofdzaak, en ‘wan-geluyd in snede, of enig woord’ is minder erg dan een gebrek aan ‘Vindingen’.¹¹⁴

107 PPB 12, 185.

108 PPB 13, 201.

109 PPB 13, 201-204.

110 Bidloo denkt misschien aan het gedicht ‘Op het sluyten der eeuwige Vreede [...]’ uit 1648 van Geeraardt Brandt (1626-1685).

111 PPB 4, 44.

112 PPB 15, 227.

113 PPB 15, 244.

114 PPB 9, 126.

Zulke ‘dichtlessen’ zijn verspreid door het hele *Panpoëticon*, maar veel systeem zit er niet in, en Bidloo schuwt de zijpaden niet. Zo maakt hij omstandig bezwaar tegen de titel van de *Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia* (1716) van Claes Bruin (1671-1732). De titel (*Arcadia*) bevat volgens Bidloo een historische fout. Arcadia was, ook in zijn bloeitijd,

[een] schraal, en onbetrouwbaar Land.
Gebergte, en Heyde, goed voor 't knabbelen van Schapen,
En Bosch tot Swijnen-voër, om Eekelen te rapen,
Wel eer ook Menschen Spys, by Graan, en Vrugt-gebrek.
Welk ongelukkig Land! Geen Koopmanschap, geen trek
Naar Konst, of wetenschap [...]¹¹⁵

Daarom kan ‘Arcadia’ dus nooit als titel van een lovende beschrijving van een landstreek gebruikt worden. Wie zoals Bruin schrijft over de Vecht, de IJssel, de Maas en de Rijn, duidt ze toch niet aan met de namen van de twee ‘Pis-Riviertiens’ in Arcadia? Een vergelijking, legt Bidloo uit, moet altijd van klein naar groot gaan; anders heeft ze een averechts, burlesk effect.¹¹⁶ Bruin had het land dat hij bezingt dus wel mogen vergelijken met het door de Ouden zo genoemde ‘gelukkige Campania’, of met het land Gosen, dat weliswaar klein in omvang was, maar groot in zegen. Bij ‘Campania’ bedenkt Bidloo echter weer dat die landstreek volgens de traditie grensde aan de hel, wat een reden zou kunnen zijn om liever voor ‘Thracië’ te kiezen; al waarschuwt hij er in een voetnoot weer voor dat ‘zommige der Ouden’ dat land beschrijven als ‘koud, onvruchtbaar, en van Barbarische menschen bewoond’. ‘Waar uyt men ziet, hoe noodig het zy, eer men van enig land schryft, daar van verscheydene *Autheuren* te lezen’.¹¹⁷ Zo gaat het verder, tot aan de recente geschiedenis van Arcadia. Even gemakkelijk heeft Bidloo het soms ineens over godsdienst of politiek. Hij prijst de predikant en dichter Arnold Moonen (1644-1711) als ongeëvenaard meester in het religieus-pastorale genre:

Wie zal tog, als Heer Moonen,
Naar de verscheydenheyd van zyner Herd'ren staat,
Elk zingen doen op zyn betamelijke Maat!¹¹⁸

Het is voor Bidloo de hoogste lof: Moonen wist elk van zijn personages natuurlijk en overtuigend te doen zingen. Zo bereikte hij ook alle mogelijke lezers:

Wat heeft voor Jong, en Oud, in allerhande Staten,
Heer Moonen, Stigting, Konst, Nut, en Vermaak gelaten!
In Poësy van eene algemene Lof,
Naar elkx bevoeglykheyd in de aangenomen stof.¹¹⁹

115 PPB 10, 142.

116 PPB 10, 143-144. Ik neem tenminste aan dat Bidloo dit bedoelt als hij in dit verband opeens verwijst naar Langendijks *Eneas* [...] in *zyn Zondags pake* (1715). De term ‘burlesk’ gebruikt hij uiteraard niet.

117 PPB 10, 145n.

118 PPB 9, 115.

119 PPB 9, 117.

Maar al die lof is een opmaat voor een bladzijdenlang protest tegen Moonens *Pest-drank aen Amsterdam*, een ‘kerkdicht’ waarin de pestepidemie van 1665 wordt voorgesteld als een verdiende straf van God. In de uitweiding die daarop volgt, verdwijnt het Panpoëticon wel heel ver uit het zicht. En zo is er meer.¹²⁰ Bidloo maakt van zijn hart geen moordkuil en misschien is dat ook wel een les voor jonge dichters, maar het maakt het betoog er niet overzichtelijker op.

Daar komt bij dat Bidloo zichzelf wel eens lijkt tegen te spreken of tenminste evenveel vragen oproept als hij beantwoordt. Boek 4 begint met een tirade tegen de ‘bastaardpoëzie’, die aan elkaar hangt van knip- en plakwerk,

Als of ’t min strafbaar was de Werken uyt de Gaven
Der Ziele, als van ’t geluk, of handen, te ondergraven.¹²¹

Alsof diefstal van geestelijk eigendom minder erg was dan van materieel bezit, dat men door geluk of arbeid verkregen heeft. Zulke poëzie komt, zo heet het daar, voort uit ‘luye Eergierigheyd’, uit zucht naar roem behaald met andermans veren. Maar in boek 7 worden Coornhert en Spiegel juist geprezen om hun ontleningen aan de klassieke literatuur. Immers: voor de mooiste schilderijen gebruikt men de beste verf; God heeft aan ieder volk en ieder mens verschillende talenten gegeven en we hoeven dus niet, ‘uit averrechtsche schaamte’ te denken dat de beste formuleringen allemaal uit onszelf moeten komen; Salomo bouwde zijn tempel met de hulp van heidenen.¹²² Ontlenen mag, stelen niet. Maar hoe maakt men in de praktijk het onderscheid? Een antwoord geeft Bidloo in boek 10, waar hij zegt dat men gerust de bloemen uit de hof van de Nederlandse poëzie mag plukken,

[...] mits daar latend Bol, en Stoof [wortels, kluit]
En openhertig zyn, met zelf den Man te noemen,
Om op eens anders werk, niet als het uw te roemen.¹²³

Het is dus een kwestie van bronvermelding, en het moet gezegd worden dat Bidloo zelf regelmatig in een voetnoot vermeldt waar hij een bepaalde formulering vandaan heeft.¹²⁴ Maar bedoelt hij inderdaad dat gedichten allemaal zo zouden moeten worden geannoteerd? Dan zou dat nogal een afwijking betekenen van de praktijk van de door hem aanbevolen auteurs, zodat men daar mogelijk toch wel iets meer over had willen horen. Het lijkt er intussen wel op dat Bidloo’s ‘verantwoord ontlenen’ iets anders is dan het ‘behendig stelen’ waar Vondel in de *Aenleidinge* over spreekt, en mogelijk tekent zich hier een nieuwe wijze van denken af.¹²⁵

Er zijn meer vraagtekens bij het betoog te zetten. Waar geleerdheid in de oude talen en de ‘aloudheidkunde’ voor Bidloo een *sine qua non* is voor een serieus te

120 Vgl. bijv. *PPB* 6, 74 over de Bataafse vrijheid, tegen Oranje, naar aanleiding van de voornaam van Willem Goeree; en 14, 207, over vorsten, ‘die er altijd vóór alles op uit zijn de vrijheid te beknotten’.

121 *PPB* 4, 36.

122 *PPB* 7, 83-84.

123 *PPB* 10, 148.

124 Bijv. 17, 259.

125 Zie over dit ‘behendig stelen’ Jansen 2008, o.a. p. 16, maar ook diens bevinding dat tegen het eind van de 17^e eeuw opmerkelijk veel verhandelingen over plagiaat verschenen, mogelijk in verband met gewijzigde denkbepelden over intellectueel eigendom (446). Bidloo’s gedicht biedt hier misschien aanknopingspunten voor nader onderzoek.

nemen dichterschap, kent hij toch ook ‘menig braaf *Poëet*’ in het Nederlands die alleen zijn moedertaal beheerst en ‘gantsch zonder onderwyzen’ op loffelijke wijze de natuur volgt. Zo iemand is voor hem Claes Bruin; in een voetnoot noemt Bidloo nog een twintigtal anderen, ‘waar van ik de afbeeldingen in het *Panpoëticon* zie, en wier *Rymen* met groot voordeel kunnen werden gelezen’.¹²⁶ Die zijn dus als dichters niet alleen geslaagd, maar zelfs voorbeeldig, en bieden hoop aan alle ‘Batavers’

[...] wien tot Talen aan te leeren
De rust, en moed ontbreekt [...]

om toch ‘allenx ten hoogsten top’ te kunnen stijgen. Tot de hoogste top dus, die elders alleen bereikbaar heet voor wie de klassieken van binnenuit kent. Zelfs als het gaat over ‘vinding’, zo vaak door hem geroemd als ‘ziel der poëzie’, is hij niet altijd consistent. Het werk van Jacob Cats, zegt hij, munt *niet* uit in vindingen. Het bestaat vooral uit berijmde verhalen, rechttoe-rechtaan verteld zonder veel ‘verzierung’. Rijm (‘laatster-woorden-klap’) en ‘Maat tot *Melody*’ maken er de voornaamste schoonheden van uit. Toch is Cats volgens Bidloo niet minder een echte Poëet, om alles wat hij verder geeft: wijsheid, geleerdheid en zo veel meer dat bij hem weliswaar niet het ‘innigste’, maar wel het ‘meeste’ van de ziel der poëzie gevonden wordt.¹²⁷ Een niet-helemaal-echte echte poëet dus? Hier wreekt zich wel het dubbele karakter van het *Panpoëticon*, lofdicht en leerboek tegelijk, en het verbaast alleen al daarom niet dat het zeker in die laatste hoedanigheid nooit weerklank gevonden heeft.¹²⁸ Het register, met zijn soms uitgesproken originele trefwoorden (te beginnen onder de A met ‘Aardig raisonnement over de Schilder Konst’) leent zich ook niet echt voor vlot dingen opzoeken.

6 Conclusie: een *ancien* op de bres voor de Nederlandse traditie

Als liefhebber van de klassieke letteren en oudheden had Lambert Bidloo naar eigen zeggen de Nederlandse poëzie pas laat ontdekt, maar eenmaal daarin ondergedompeld vond hij er het beste van de klassieke traditie in terug. Hij herkende het al bij de rederijkers uit de vijftiende en zestiende eeuw, waar hij een warme en voor zijn tijd opmerkelijke belangstelling voor aan de dag legt.¹²⁹ Hoewel hij be-

¹²⁶ *PPB* 10, 140. Het rijtje namen dat Bidloo in dit verband noemt, met o.a. Johan de Brune (senior) en Joannes Six van Chandelier, doet wel vermoeden dat hij ze niet allemaal even goed gelezen had.

¹²⁷ *PPB* 9, 124-125. Bidloo plaatst Cats op één lijn met Lucanus, het standaardvoorbeeld van de dichter die weliswaar niet in ‘vinding’, maar wel in hoge stijl uitmunt.

¹²⁸ Van de dichters die later iets over het *Panpoëticon* schrijven (zie ook noot 13) zegt alleen Arnoud van Halen daar iets over: Bidloo ‘leert Bataafsche Jeugt naar kunst en regels schryven’ (Van Halen 1724).

¹²⁹ Zie vooral *PPB* 15, 234-236n. Bidloo lijkt serieus onderzoek naar de kamers gedaan te hebben en verwijst naar stads- en andere geschiedenissen, o.a. Adriaan Pars’ *Catti Aborigines Batavorum* uit 1697 (p. 223-243), maar ook naar bundels en collecties rederijkersteksten (uit eigen bezit?). Zijn positieve oordeel steekt af tegen dat van Andries Pels, vooral in diens Horatius-bewerking uit 1669, al is Pels in *Gebruik en Misbruik des Tooneels* uit 1681 iets milder (Schenkeveld-van der Dussen 1973: 91-92 en dez. 1978: 51-52). Pars (1697: 223-243) is zeer negatief en spreekt over de ‘waarlyk elendige Rijmen van dien Eeuwe’, de ‘bedroeven [*sic*] kromtaal’ (232-233); ‘hun rijmen brengen hun Vonnis mede als zy maar gelezen werden’ (240). Zie ook zijn *Index Batavicus* uit 1701 (48-49), met een smalende karakterisering van een geschiedwerk van Marcus van Vaernewijck (1518-1569). Een wat posi-

grip had voor de bezwaren van zijn tijdgenoten tegen hun werk, waardeerde hij het om het hoge morele peil en de 'schrandere vindingen', waarin naar zijn overtuiging de 'ziel der poëzie' zich manifesteerde. Hij noemt ze zelfs 'meesters'. Bidloo schreef de rederijderskamers trouwens een hoge ouderdom toe. Niet alleen bezat de Leidse kamer volgens hem 'Authentyke stukken', die zouden wijzen op een bestaan al vóór het jaar 1200; zelf vermoedde hij dat de oorsprong van de kamers nog veel verder terugging, 'waarschijnlijk' zelfs tot de dichtgezelschappen in het oude Griekenland, die de Panathenaeische feesten organiseerden. Bidloo vindt er dezelfde sfeer, dezelfde geest van wedijver en ambitie om het hoogste in de kunst te bereiken.¹³⁰ Ook dat maakt de rederijders voor hem tot voorgangers om in ere te houden. Als de theorie kon worden bewezen, zou blijken dat de Nederlandse poëzie rechtstreeks wortelde in de Griekse oudheid.

Die traditie zag Bidloo bedreigd door de smaak van zijn landgenoten voor alles wat Frans was. Daarin was hij de eerste en de enige niet; in de inleiding wees ik al op de Poëtenoorlog over 'Vondel of Frankrijk' (1713-1716), en ook daarvóór was die kwestie al het onderwerp van verhitte strijd geweest.¹³¹ Maar waar de Vondel-verdedigers vooral gedreven werden door gekwetst nationaal gevoel,¹³² staat er voor Bidloo veel meer op het spel. Vondel is voor hem de grootste, niet omdat hij 'van ons' is, maar omdat in zijn werk de geest van de klassieken tot leven komt. Frankrijk is voor hem het land waar de klassieke traditie niet meer in ere staat, het land van de 'boekzalen' die corrupte uittreksels aanbieden in plaats van ware geleerdheid, waar een Boyer de meest verheven klassieke stof behandelt op het niveau van een romannetje. De Nederlandse traditie is voor Bidloo zo waardevol omdat ze rechtstreeks put uit de ware poëzie van de ouden, de bron van de 'vindingen' die de mensheid tot in lengte van dagen kunnen en moeten inspireren.

Daarmee is Bidloo's gedicht, anders (of tenminste duidelijker)¹³³ dan de bijdragen aan de Poëtenoorlog, te plaatsen in de *Querelle des Anciens et des Modernes*, die in 1687 in Frankrijk was opgelaaide en ook in Engeland werd gevoerd (*Battle of the Books*). Zoals bekend zetten de *modernes* vraagtekens bij de waarde van de klassieke literatuur voor hun eigen tijd. Veel ervan kon volgens hen de toets der moderne, kritische rede niet doorstaan. Voor de *anciens* getuigde zoiets van roekeloze zelfoverschatting en dat is precies wat Bidloo wil zeggen: wie de oude schrijvers niet eert, sluit voor zichzelf de weg naar duurzame literaire roem af.

Er zijn wel meer overeenkomsten. Uit de reactie van de *anciens* op de claims van de *modernes* sprak niet alleen een geschokt conservatisme. Zoals Fumaroli laat zien was hun protest tegen het gladstrijken en weglaten van alles wat met de moderne rede in strijd leek, óók een strijd voor de vrijheid van de poëzie, voor het recht van

tiever oordeel in Bidloo's tijd geeft Wellekens (1729: 48); Huydecoper (1730: 130-131; op de dbnl deel 1, 292-295) geeft geen commentaar. Niemand noemt de rederijders, als Bidloo, 'Meesteren' (PPB 4, 44).
 130 PPB 15, 236n. Boek 17 biedt een levendige beschrijving hoe het op die feesten toeging, ingebed in een klacht over de teloorgang van die 'oude Guldene Eeuw' (17, 267; 18, 274).

131 Zie o.a. Kossmann 1915, Altena 1986 en Wiskerke 1995: 67-86 (met meer literatuur). Over de 'jaartallen' van de Poëtenoorlog valt te twisten, zoals Altena (p. 268) aangeeft, maar de meest recente uitbarsting startte toch in 1713 met de publicaties van Van Effen in het *Journal Littéraire*.

132 Zie o.a. Altena 1986: 272: 'De aanval van het *Journal Littéraire* op Vondel [wordt] opgevat als hoon, [...] "Vondel, en in dezen Fenixdichter ons gansche vaderland aangedaan".'

133 Altena (1986: 268) noemt de verschillen tussen de 'Querelle' en de Poëtenoorlog minder groot dan meestal wordt aangenomen, maar hij licht dat eigenlijk niet toe.

de dichter om lezers en toeschouwers te verrassen.¹³⁴ Ook die houding herken ik bij Bidloo, in zijn herhaald beleden afkeer van de overheersende nadruk die in zijn tijd gelegd werd op formele perfectie, op de vraag of 'stip of streep' wel op de juiste plaats stonden.¹³⁵ Voor Bidloo raakt de poëzie op die manier los van zijn 'ziel': de inventie, en verliest ze de vrijheid om, met de klassieken, te 'bouwen in de lugt'.¹³⁶ Hij wil dat men openstaat ook voor de oudste Nederlandse poëzie; niet omdat die volmaakt zou zijn (want dat was ze volgens hem allerm minst), maar omdat de ware poëtische geest eruit spreekt. Daar steken heel wat 'Rymertiens' van tegenwoordig met al hun pretenties schamel bij af.¹³⁷ Zoals hij later nog schreef in een van zijn lofdichten voor Langendijk: glad vijlen maakt van 'een lomp in vindingen' geen 'grootter baas'.¹³⁸

Bidloo is dan ook niet zonder meer anti-Frans (net zo min als hij ongenueanceerd pro-Vondel is), hoe groot de 'monsters' ook zijn die hij in dat land op ziet dagen. Voor Racine en Molière heeft hij, zoals al gezegd, grote waardering. De eerstgenoemde (1639-1699) was een prominent *ancien* geweest, die – bijvoorbeeld in zijn *Iphigénie*, 1674 – had laten zien hoe een auteur rekening kon houden met de gevoeligheden van een modern publiek, zonder buiten de grenzen van de klassieke traditie te treden, waar Boyer die eenvoudig had genegeerd.¹³⁹ Zo zal het volgens Bidloo gemoeten hebben, en net als Racine had hij Quintilianus kunnen citeren: wie meent de klassieken te moeten verbeteren, begrijpt ze waarschijnlijk niet goed.¹⁴⁰

Intussen verwijst Bidloo nergens naar de Franse *Querelle*, of de Engelse *Battle*. Ook de Nederlandse Poëtenoorlog blijft bij hem ongenoemd, althans expliciete verwijzingen ernaar ontbreken. Hij schrijft zelfs ergens dat Vondels verzen 'by elk volmaakt in agting' waren en (anders dan Hooft) nooit voorwerp waren geweest van kritiek.¹⁴¹ Dat kon hij wel willen, maar dat was natuurlijk niet zo. Een verklaring voor zijn stilzwijgen is te vinden in een van de verzen in het bundeltje *Lykedichten* dat verscheen na Bidloo's overlijden op 11 juni 1724. Daar wordt over hem het volgende gezegd:

Wat was hy vyand van dat twisten met de veder!
Een dolle pennenkryg, die Helikon ontstigt,
Den laster inlyd door eerschennend Schrift, en Digt,
In 't Maandlyk Boekzaalnieuws de vlag gewoon te voeren;
Laat (sprak hy) dat gespens den geest u niet beroeren,
Veel min (hoe uitgedaegt) bewegen tot de wraak.¹⁴²

134 Fumaroli 2001: 203: 'La Querelle des Anciens et des Modernes, à la fin de règne de Louis XIV [...] se transforme en un grand débat de l'art avec les techniques, du génie avec la méthode, de la vision poétique avec l'univocité de la déduction logique. Les Anciens du monde gréco-romain deviennent ainsi les témoins de l'art, du génie, de la générosité poétique, de la variété et de la vérité humaines, tandis que les Modernes, contemporains de la science, de la méthode, de la raison critique, ne peuvent plus espérer retrouver que dans leur propre enfance le principe oublié d'une connaissance perdue. Telle est du moins la ligne générale de défense adoptée par les continuateurs européens de Boileau, de Racine, de Longepierre'.

135 PPB 11, 155, zie ook 152.

136 PPB 4, 42.

137 PPB 13, 204.

138 Gepubliceerd in Langendijks *Gedichten* I, **3r (Haarlem tussen 1751 en 1760).

139 Fumaroli 2001: 163-178 ('1674: Boileau, Racine, Quinault et Perrault et la Querelle d'*Alceste*').

140 Zie Racines 'Préface' voor *Iphigénie*, slot (naar *Institutio oratoria* x, 1, 26).

141 PPB 7, 91.

142 'Op het graf van den geleerden en dichtkundigen heer Lambertus Bidloo' in *Lykedichten* 1724,

Hij hield dus niet van pennestrijd.¹⁴³ Hij zegt het ook van zichzelf, in de regels die hij wijdt aan Jan van Hoogstraten (1662-1736). Van hem wil Bidloo alleen de godsdienstige verzen bespreken en niet de satirische, omdat hij van dat laatste genre een afkeer heeft, en geen voedsel wil geven aan een 'Letter-kryg', die Van Halen mogelijk alle lust aan zijn *Panpoëticon* zou ontnemen.¹⁴⁴ Maar dat die letter-krijg er geweest was wist hij dus wel degelijk, en hij zal ook wel geweten hebben dat Jan van Hoogstraten zich daar niet onbetuigd had gelaten.¹⁴⁵

Het is begrijpelijk dat Bidloo het *Panpoëticon* buiten die strijd wilde houden: het was vóór alles immers toch als lofdicht bedoeld. Wel blijft het gedicht zo een beetje in de lucht hangen. Het lijkt ook maar weinig indruk te hebben gemaakt. De eerste adressaat, Arnoud van Halen, schreef (of improviseerde) een dankdicht,¹⁴⁶ Pieter Langendijk en Jan van Hoogstraten schreven elk een traditioneel-nietszeggend lofdicht;¹⁴⁷ Jan Goeree zorgde voor een bijschrift bij de titelprint. Het boek is wel aangekondigd, maar nooit besproken in de *Boekzael der geleerde werelt*.¹⁴⁸ Het wordt genoemd in een van de lofdichten voor een latere publicatie van Bidloo¹⁴⁹ en uiteraard in de *Lykdichten*.¹⁵⁰ Maar van een serieuze inhoudelijke reactie, positief of negatief, was geen sprake. In later jaren werden vele portretten uit de collectie opnieuw 'in vaerzen beschreven', op een manier waar men waarschijnlijk beter mee uit de voeten kon.¹⁵¹

Bibliografie

Altena 1986 – Peter Altena, 'Het Journal littéraire en de Poëtenoorlog in de Nederlandse literatuur'. In: *Documentatieblad werkgroep Achttiende eeuw* 18 (1986), p. 267-285.

fol.A3^v, ondertekend 'Qui se non opponit plus sapit'. De auteur is Jan van Hoogstraten; het gedicht staat ook in Hoogstraten 1726: 134.

143 Dat het *Panpoëticon* desondanks niet vrij is van polemische uithalen zagen we al; een gedicht uit 1665, geschreven naar aanleiding van een twist in de doopsgezinde gemeente, bevat ook behoorlijk persoonlijke aanvallen. Zie L. Bidloo, *Mennoos kerck, in, en uyt Babel, ofte den aenvang, voortgang, en redderinge van de verwarringen der Vlaemsche Doops-gesinden* [...]. Amsterdam, Samuel Imbrechts, 1665 (UBVU XI 09006).

144 *PPB* 6, 71.

145 Altena 1986: 271.

146 Zie noot 9.

147 Hoogstraten's lofdicht ('Op het Pan Poëticon Batavum van den Heere L. Bidloo') staat om welke reden dan ook niet voorin het *Panpoëticon*; wel in Hoogstraten 1726: 99-100. Lieke van Deinsen wees mij hierop.

148 Zie de aflevering van mei 1720 (jaargang 10, 1720, deel 1, p. 635). Ik raadpleegde verder de jaargangen 1720 t/m 1725-I, en voor alle zekerheid ook de overeenkomstige jaargangen van het *Journal Littéraire*.

149 In de *Boekzael* van oktober 1722 (1722, deel II, p. 15) staat bij het 'Letternieuws' de aankondiging van Bidloo's vertaling van een werk van de Italiaanse jezuïet 'Daniel Bartholi' [=Daniello Bartoli, 1608-1685]: *Een geletterd Man verdadigd en verbeterd* (Amsterdam, Hendrik Bosch). Bedoeld zal zijn *Character hominis literati*, Lyon 1672. Bidloo's vertaling (in de stcn niet te vinden) wordt besproken in de *Boekzael* van november 1722 (deel II, p. 657-661), merendeels aan de hand van aanhalingen uit de lofdichten in dat boek. Eén daarvan (anoniem) noemt het *Panpoëticon*, 'korts [...] ons deftig toegezongen'.

150 Het bevat verzen van o.a. A. van Halen, W. van Swaanenburg en G. Tyssens. Het *Panpoëticon* heet er uiteraard een 'eeuwig Digtwerk', dat de bezongenen 'de onsterfflykheid verschaft', enzovoort. Alleen Tyssens heeft ook oog voor het leerzame karakter ervan: Bidloo 'leert Bataafsche Jeugt naar kunst en regels schryven, // en hoe de Dichtkunst was oudtyts in haar bedrijven'.

151 Zie noot 13.

- Buijnsters 1976 – P.J. Buijnsters (ed.), Hendrik Smeeks, *Beschryvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes*. Zutphen, [1976].
- Buitendijk 1975 – W.J.C. Buitendijk, *Jan Vos' toneelwerken*. Assen/Amsterdam, 1975.
- Fumaroli 2001 – Marc Fumaroli, 'Les abeilles et les araignées.' In: Lecocq 2001: 7-218.
- Geerdink 2012 – Nina Geerdink, *Dichters en verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)*. Diss. vUA, Hilversum, 2012.
- Van Halen 1724 – Arnold van Halen, 'Ter uitvaart van den Geleerden en Dichtkundigen Heer Lambertus Bidloo'. In: *Lyk-dichten*, fol. A2^r-A2^v (ook in een ongetiteld convoluut in de KB, sig. 1307 E 22, nr. 17).
- Van Hoogstraten 1726 – Jan van Hoogstraten, *Parnas aan de Waal, of Geldersche Zangnime* [...], Amsterdam, 1726 (Hendrik Bosch (Google Books)).
- Huydecoper 1730 – Balthasar Huydecoper, *Proeve van Taal- en dichtkunde* [...]. Amsterdam, 1730 (E. Visscher en J. Tirion (UBVU XN 00236)).
- Jansen 2008 – Jeroen Jansen, *Imitatio. Literaire navolging (imitatio auctorum) in de Europese letterkunde van de renaissance (1500-1700)*. Hilversum, 2008.
- Kossmann 1915 – E.F. Kossmann, 'De Poëtenstrijd en J. van Rijndorp'. In: *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche Tooneel in de 17e en 18e eeuw*. 's-Gravenhage, 1915, p. 30-74.
- Lecocq 2001 – Anne-Marie Lecocq (red.), *La Querelle des Anciens et des Modernes, XVIIe-XVIIIe siècles*. Parijs, 2001 (Collection Folio Classique).
- Leemans & Johannes 2013 – Inger Leemans & Gert-Jan Johannes, *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek*. Amsterdam, 2013.
- Lyk-dichten* 1724 – *Lyk-dichten op den Geleerden en Dichtkundigen Heere Lambertus Bidloo, in den Ouderdom van 86. Jaaren, overleden t'Amsterdam, den 11^{den}, en begraaven den 16^{den} van Wiedemaand [=juni], 1724*. Amsterdam: Henrik Bosch, 1724 (KB, 1724 Gel.Ged. 29).
- Moerman 1993 – Ingrid W. Moerman, 'Het genootschap Kunst Wordt Door Arbeid Verkregen'. *Nieuw Letterkundig Magazijn* 11 (1993), p. 12-14.
- Pars 1697 – Adriaan Pars, *Catti Aborigines Batavorum. Dat is: de Katten, de voorouders der Batavieren* [...]. Leiden, 1697 (Johannes du Vivie (KB, KW 302 F 47)).
- Pars 1701 – Adriaan Pars, *Index Batavicus. Of naamrol van de Batavise en Hollandse Schrijvers. Van Julius Cesar af, tot dese tijden toe*. Leiden, 1701 (Abraham de Swart (KB, KW 1759 E 13)).
- Roemer 2005 – Gijsbert M. Roemer, *De geschikte natuur. Theorieën over natuur en kunst in de verzameling van zeldzaamheden van Simon Schijnvoet (1652-1727)*. Diss. UvA, 2005.
- Schenkeveld-van der Dussen 1973 – M.A. Schenkeveld-van der Dussen (ed.), A. Pels, Q. Horatius Flaccus *Dichtkunst op onze tijden én zeden gepast*. Assen, 1973.
- Schenkeveld-van der Dussen 1978 – M.A. Schenkeveld-van der Dussen (ed.), A. Pels, *Gebruik én Misbruik des Tooneels*. Culemborg, 1978.
- Schenkeveld-van der Dussen 1990 – M.A. Schenkeveld-van der Dussen, *Retorica van onderzoek. Vormgeving en publiek van Nederlandse literatuurgeschiedenissen*. Openingscollege Faculteit der Letteren, Utrecht, 1990.
- Van Strien 2003 – Ton van Strien, 'Letterpesten! Ellendige prulpoëten! Verwaande vitters! De poëtenoorlog (1713-1716)'. In: *Literatuur* 20 (2003) 7, p. 23-25.
- Stutterheim 1974 – C.F.P. Stutterheim (ed.), G.A. Bredero, *Spaanschen Brabander*. Culemborg, 1974.
- Van Thiel 1978 – P.J.J. van Thiel, 'Christoffel Lubienietki's portret van Arnoud van Halen, de stichter van het [...] Panpoëticon Batavum'. In: *Bulletin van het Rijksmuseum* 26 (1978), p. 11-26.
- Wellekens 1729 – Jan Baptista Wellekens, 'Op de Uitmuntende Kunstverzameling van den Ed: Heer Valerius Röver'. In: *Verscheyden gedichten van Jan Baptista Wellekens*. Amsterdam, 1729 (Gerrit Bos (UBVU XN 00323)), p. 1-66.
- Wiskerke 1995 – Evert M. Wiskerke, *De waardering voor de zeventiende-eeuwse literatuur tussen 1780 en 1813*. Diss. UvA. Hilversum, 1995.

Adres van de auteur

Faculteit Letteren, Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam
a.van.strien@vu.nl

Om zijn melancholie te beschrijven maakte Bilderdijk gebruik van steeds andere metaforen. De ene keer noemde hij zich een soldaat, wiens stramme leden het hem onmogelijk maakten het vaandel te volgen. Dan weer vergeleek hij zichzelf met een kreupel paard, of met een kat die van een muur naar beneden stortte. [...] Uit zijn onvrede met het bestaan vloeide zijn befaamde doodsverlangen voort [...]: 'My, my is dit aanzijn straf, / En ik reikhals naar het graf'.

